

Barbara Freier-Pniok, Maciej Fic

PROGRAM NAUCZANIA

Wiedza o społeczeństwie

szkoła ponadgimnazjalna

z a k r e s
p o d s t a w o w y

Program nauczania

1. Wstępne informacje o programie nauczania

Przewodnik metodyczny skierowany jest do nauczycieli korzystających z podręcznika dla szkół ponadgimnazjalnych *Wiedza o społeczeństwie* – zakres podstawowy, autorstwa Katarzyny Fic, Macieja Fica i Lecha Krzyżanowskiego wydawnictwa SOP Oświatowiec Toruń. Podręcznik przeznaczony jest dla IV etapu edukacyjnego i dostosowany do realizacji zajęć z wiedzy o społeczeństwie w klasie pierwszej szkoły ponadgimnazjalnej w wymiarze jednej godziny tygodniowo.

Program nauczania WOS dla szkół ponadgimnazjalnych został opracowany zgodnie z wymogami podstawy programowej i rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego z dnia 23 grudnia 2008 roku.

Uczniowie, którzy nie podejmą nauki przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” w zakresie rozszerzonym, na tym poziomie skończą wyodrębnioną, usystematyzowaną edukację obywatelską.

Nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych zakłada, że szkoła powinna kształcić u uczniów postawy warunkujące sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie oraz sprzyjać indywidualnemu i społecznemu rozwojowi młodego człowieka. Edukacja społeczna i obywatelska zaczyna się już w szkole podstawowej, trwa w gimnazjum oraz dopełnia się w szkole ponadgimnazjalnej.

Celem III etapu kształcenia wiedzy o społeczeństwie (w ramach edukacji gimnazjalnej), zgodnie z nową podstawą programową, jest „dostarczenie uczniom wiedzy o podstawowych prawidłowościach, regułach i instytucjach życia publicznego oraz wykształcenie w nich umiejętności obywatelskich i postaw niezbędnych do poruszania się w przestrzeni publicznej, właściwych dla ich wieku” (*Podstawa programowa z komentarzami*, t. 4, s. 120). Dlatego wymagania szczegółowe w nauce w szkole gimnazjalnej dzielą się na cztery bloki:

1. Człowiek w społeczeństwie.
2. Instytucje państwowe i samorządowe.
3. Polska w Europie i świecie.
4. Podstawy gospodarki i przedsiębiorczości.

Uczniowie kontynuują naukę na IV etapie edukacyjnym w szkole ponadgimnazjalnej, ucząc się obligatoryjnie na poziomie podstawowym. Ten rok nauki

„wiedzy o społeczeństwie” zdominowany będzie przez praktyczną edukację prawną, potrzebną do dobrego funkcjonowania w społeczeństwie. Będzie przygotowywał uczniów do korzystania ze swoich praw w konkretnych sytuacjach życiowych (poprzez kształcenie umiejętności pisania pism urzędowych, rozumienia przepisów prawnych, etc.), a także do samoorganizacji i współpracy w kontaktach z urzędami, sądami, policją, pracodawcami i innymi instytucjami życia publicznego.

Przygotowany program nauczania wiedzy o społeczeństwie skorelowany został z podręcznikiem *Wiedza o społeczeństwie* – zakres podstawowy, autorstwa K. Fic, M. Fica i L. Krzyżanowskiego. Zawiera on 27 tematów lekcyjnych, które zostały ujęte w sześciu działach, zgodnych z podstawą programową:

- I. Młody obywatel w urzędzie.
- II. Prawo i sądy.
- III. Bezpieczeństwo.
- IV. Edukacja i praca w Polsce i Unii Europejskiej.
- V. Prawa człowieka.
- VI. Ochrona praw i wolności.

Program, zgodnie z podstawą programową, pozwala kształtować wśród uczniów umiejętności indywidualne, związane z umiejętnościami obywatelskimi i społecznymi. Wpływa na rozwój następujących postaw:

- a) zaangażowania w działanie obywatelskie – gdy uczeń angażuje się w działania społeczne i obywatelskie;
- b) wrażliwości społecznej – gdy uczeń dostrzega przejawy niesprawiedliwości i potrafi na nie zareagować;
- c) odpowiedzialności – kiedy uczeń podejmuje odpowiedzialne działania w swojej społeczności, konstruktywnie zachowuje się w sytuacjach konfliktowych;
- d) poczucia więzi – jeśli uczeń odczuwa więź ze wspólnotą lokalną, narodową, europejską i globalną; rozumie, na czym polega otwarty patriotyzm obywatelski;
- e) tolerancji – w sytuacji, kiedy uczeń szanuje prawo innych do odmiennego zdania, sposobu zachowania, obyczajów i przekonań, jeżeli nie stanowią one zagrożenia dla innych ludzi oraz przeciwstawia się przejawom dyskryminacji.

Kształtowanie tych postaw zostało uwzględnione w programie, a co za tym idzie, również w przewodniku metodycznym.

Główną część przewodnika stanowi zarys rocznego planu dydaktycznego. Najważniejszymi elementami planu są cele nauczania oraz osiągnięcia ucznia.

Przy formułowaniu celów zrezygnowano z ich nadmiernego uszczegółowienia. Poszczególne tematy lekcji zaproponowane w planie dydaktycznym nauczyciel może przyjąć jako gotową formułę lub dokonać modyfikacji, uwzględniając np. charakter pracy lub dostosowując do grupy młodzieży, z którą pracuje.

W przewodniku przedstawiono także krótko wybrane metody nauczania-uczenia się oraz sposoby sprawdzania osiągnięć uczniów. Ponadto scharakteryzowano tzw. umiejętności ponadprzedmiotowe oraz zaproponowano literaturę dydaktyczną, pomocną nauczycielom w procesie samokształcenia.

2. Cele kształcenia i wychowania

Zgodnie z założeniami nowej podstawy programowej dla IV etapu edukacyjnego, cele ogólne kształcenia powinny prowadzić do wykreowania obywatelskiej postawy, identyfikacji ze społeczeństwem, rodziną, tradycją, historią oraz prawnym porządkiem państwa. Wiedza o społeczeństwie powinna przygotowywać uczniów do uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym. Dlatego wymagania ogólne w podstawie programowej zostały przedstawione w następujący sposób:

Cele kształcenia – wymagania ogólne

Uczeń:

I. Wykorzystuje i tworzy informacje:

- znajduje i wykorzystuje informacje na temat sposobu, w jaki prawo reguluje życie obywateli; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach na różnych forach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy; gromadzi i wykorzystuje informacje potrzebne do zaplanowania dalszej nauki i kariery zawodowej.

II. Rozpoznaje i rozwiązuje problemy:

- rozpoznaje prawne aspekty codziennych problemów życiowych i szuka ich rozwiązania.

III. Współdziała w sprawach publicznych:

- współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich; sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy.

IV. Zna zasady i procedury demokracji:

- wyjaśnia znaczenie prawa dla funkcjonowania demokratycznego państwa i rozpoznaje przypadki jego łamania.

V. Zna podstawy ustroju Rzeczypospolitej Polskiej;

- opisuje sposób i zakres działania organów władzy sądowniczej oraz organów ścigania w Rzeczypospolitej Polskiej.

VI. Zna prawa człowieka i sposoby ich ochrony;

- wyjaśnia podstawowe prawa człowieka, rozpoznaje przypadki ich naruszania i wie, jak można je chronić.

Uwzględniając wymagania ogólne celów kształcenia z wiedzy o społeczeństwie na poziomie podstawowym, sformułowano zadania specyficzne programu wiedzy o społeczeństwie dla kształcenia następujących umiejętności i postaw:

Umiejętności ucznia w zakresie celów edukacyjnych i wychowawczych:

- potrafi wyjaśnić, czym jest obywatelstwo,
- porównuje zasady nabywania obywatelstwa,
- potrafi napisać skargę, petycję, wniosek, odwołanie,
- potrafi zastosować w praktyce prawa obywatela w urzędzie,
- przedstawia zasady i dziedziny prawa,
- przedstawia korzyści związane z obywatelstwem UE,
- rozróżnia rodzaje norm społecznych,
- wskazuje znaczenie prawa – jego funkcje i zadania,
- omawia strukturę sądownictwa w Polsce,
- wskazuje różnice pomiędzy procesem cywilnym, karnym i postępowaniem administracyjnym,
- omawia podstawowe zadania organów ścigania,
- określa główne niebezpieczeństwa i zagrożenia, na jakie narażeni są młodzi ludzie,
- przedstawia i charakteryzuje europejski system ochrony praw człowieka,
- rozróżnia generacje praw człowieka,
- charakteryzuje prawa i obowiązki dziecka, ucznia,
- przedstawia zadania Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka,
- określa zadania Europejskiego Trybunału Praw Człowieka,
- omawia system ochrony praw człowieka w Polsce,
- uzasadnia potrzebę funkcjonowania organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka,
- prezentuje własne stanowisko,
- potrafi wykorzystać umiejętności obywatelskie w życiu codziennym,
- potrafi zaplanować swoją dalszą naukę,
- charakteryzuje możliwości podejmowania nauki poza granicami kraju,

- rozwija umiejętności obywatelskie pozwalające na aktywne uczestnictwo w życiu społecznym i politycznym,
- pogłębia i szanuje wartości takie jak patriotyzm, demokracja, tolerancja, poszanowanie prawa, w tym szczególnie praw człowieka,
- doskonali umiejętności korzystania z praw i obowiązków człowieka i obywatela,
- rozwija umiejętności potrzebne do planowania własnej kariery zawodowej oraz pokonywania codziennych problemów życiowych i szukania dla nich rozwiązań,
- doskonali umiejętności wykorzystywania różnorodnych źródeł informacji potrzebnych do planowania własnej kariery zawodowej,
- kształtuje postawę obywatelską, skierowaną na działania na rzecz innych ludzi, wolontariat, organizacje pozarządowe.

3. Materiał nauczania

I. MŁODY OBYWATEL W URZĘDZIE

1. Obywatel i obywatelstwo

- nabycie i zrzeczenie się obywatelstwa polskiego
- problem podwójnego obywatelstwa w świetle polskiego prawa
- identyfikacja obywateli w RP (Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności)
- prawa i obowiązki obywateli RP
- obywatelstwo unijne (cechy, prawa)

2. Proces wyborczy

- formy udziału obywateli w życiu publicznym
- prawo wyborcze w RP (zasady, charakterystyka)
- prawo wyborcze obywateli polskich w UE
- problemy polskich wyborów (niska frekwencja, sposób prowadzenia kampanii)

3. Obywatel wobec codziennych problemów w życiu publicznym

- charakterystyka podstawowych dokumentów: dowodu osobistego, paszportu, prawa jazdy (sposób i procedury uzyskiwania)
- rejestracja pojazdu

4. Obywatel wobec niekorzystnych postanowień i decyzji urzędowych

- odwołania i zażalenia jako sposób postępowania odwoławczego obywateli
- skargi i wnioski jako sposób postępowania odwoławczego obywateli

- inne formy zmian decyzji (zgłaszanie projektów uchwał, organizacja lokalnego referendum etc.)
- działania z udziałem instytucji stojących na straży praworządności w RP (sądów administracyjnych, Trybunału Konstytucyjnego, Rzecznika Praw Obywatelskich)
- działania z udziałem instytucji stojących na straży praworządności w Unii Europejskiej (Komisji Europejskiej, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich, Europejskiego Trybunału Praw Człowieka)

II. PRAWO I SĄDY

5. Normy i zasady prawne

- istota istnienia norm
- normy prawne (rodzaje, budowa)
- systemy prawa
- najważniejsze zasady prawne (retroakcji, domniemania niewinności, braku przestępstwa bez przepisu prawa, szkodliwości nieznanomości prawa)
- problem równości wobec prawa (równość mieszkańców wobec prawa a równe ich traktowanie)

6. Obywatel wobec źródeł prawa

- państwo prawa (cechy)
- porządek prawny (cechy)
- krajowe i międzynarodowe źródła prawa
- publikowanie aktów prawnych (charakterystyka publikatorów, rodzaje kodeksów)

7. Organizacja wymiaru sprawiedliwości w RP

- system sądownictwa w Polsce (charakterystyka)
- status sędziego w RP (niezawisłość sędziowska, posiadanie immunitetów)

8. Postępowania sądowe w RP

- podstawowe gałęzie prawa wewnętrznego (charakterystyka)
- postępowanie karne (sądowe, karnoskarbowe, mandatowe, w sprawach o wykroczenia)
- postępowanie cywilne (procesowe, nieprocesowe)
- postępowanie sądowo-administracyjne

9. Obywatel uczestnikiem sądowego postępowania karnego

- system najważniejszych pojęć z zakresu prawa karnego

- prawa i obowiązki uczestników postępowania karnego (ofiary, oskarżonego, świadka)
- mediacja w postępowaniu karnym

III. BEZPIECZEŃSTWO

10. Podstawowe organy bezpieczeństwa publicznego w RP – prokuratura

- struktura prokuratury (charakterystyka)
- zadania prokuratorów i prokuratury
- rola prokuratora w dochodzeniu i śledztwie
- rola prokuratora w postępowaniu sądowym (karnym, cywilnym i administracyjnym)

11. Podstawowe organy bezpieczeństwa publicznego w RP – policja

- zadania policji
- struktura policji
- uprawnienia policji

12. Struktura i uprawnienia służb mundurowych w RP

- charakterystyka najważniejszych służb mundurowych:
  - Centralnego Biura Śledczego,
  - Straży Granicznej,
  - Biura Ochrony Rządu,
  - wewnętrznych służb ochrony,
  - Centralnego Biura Antykorupcyjnego,
  - Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego,
  - straży miejskich i gminnych,
  - Służby Ochrony Kolei,
  - Państwowej Straży Pożarnej.

13. Bezpieczeństwo obywateli w miejscu zamieszkania

- zjawisko przemocy (charakterystyka)
- przykłady działań o charakterze przestępczym:
  - porzucenie nieletniego i handel nieletnimi,
  - problem pedofilii i prostytucji nieletnich,
  - pornografia i cyberprzestępczość,
  - problem kradzieży.

14. Młody obywatel wobec prawa karnego

- przestępczość nieletnich (charakterystyka)
- status prawny młodych (nieletni, małoletni, młodociany)
- postępowanie wobec nieletnich (charakterystyka)

- regulacje prawne dotyczące:
  - sprzedaży i spożywania alkoholu,
  - sprzedaży i używania tytoniu,
  - dystrybucji i zażywania narkotyków.

IV. EDUKACJA I PRACA W POLSCE I UNII EUROPEJSKIEJ

15. Kompetencje obywatelskie w edukacji

- prawa i obowiązki ucznia (charakterystyka)
- instytucje strzegące praw ucznia:
  - Rzecznik Praw Obywatelskich (RPO),
  - Rzecznik Praw Dziecka (RPD),
  - wizytatorzy kuratoriów oświaty,
  - społeczny rzecznik praw ucznia,
  - szkolny rzecznik praw ucznia.

16. System kształcenia w RP

- polski system kształcenia (cechy)
- struktura systemu edukacji w RP
- funkcjonowanie szkolnictwa wyższego w RP

17. Uczeń w zjednoczonej Europie – możliwości i ograniczenia

- założenia i ograniczenia w zakresie edukacji w Unii Europejskiej
- edukacyjne programy unijne:
  - Comenius,
  - Erasmus,
  - Maria Curie,
  - Leonardo da Vinci,
  - Gruntvig.

18. Obywatel w zjednoczonej Europie – podróżowanie i zatrudnienie

- strefa swobodnego przemieszczania się w Unii Europejskiej (tzw. strefa Schengen)
- bezpieczne podróżowanie poza granicami RP
- zatrudnienie w zjednoczonej Europie

V. PRAWA CZŁOWIEKA

19. Geneza i podział praw człowieka

- historia praw człowieka
- prawa człowieka współcześnie (charakterystyka, generacje)

20. Prawa człowieka w państwie demokratycznym

- wewnętrzny system ochrony praw człowieka (charakterystyka)

- organizacji społeczne jako element systemu ochrony praw:
  - Fundacja im. Stefana Batorego,
  - Helsińska Fundacja Praw Człowieka,
  - Stowarzyszenie Młodych Dziennikarzy POLIS,
  - Polska Fundacja im. Roberta Schumana.
- międzynarodowy wymiar obrony praw człowieka:
  - Organizacja Narodów Zjednoczonych,
  - Komitet Praw Człowieka,
  - Parlament Europejski,
  - Rada Europy,
  - Organizacja Jedności Afrykańskiej,
  - Międzypaństwowy Trybunał Praw Człowieka,
  - Human Rights Watch,
  - Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE).

21. Ochrona praw młodego obywatela

- młodzi a system ochrony
- najważniejsze prawa i obowiązki obywatelskie (charakterystyka)

VI. OCHRONA PRAW I WOLNOŚCI

22. System obrony praw człowieka w Polsce

- międzynarodowe źródła systemu obrony:
  - Rada Europy,
  - OBWE,
  - Inicjatywa Środkowoeuropejska,
  - Rada Państw Morza Bałtyckiego,
  - Międzynarodowa Organizacja Pracy,
  - UNESCO.
- udział reprezentantów RP w obronie praw człowieka poza granicami RP
- wewnątrzpaństwowy system obrony praw człowieka:
  - sądy,
  - Trybunał Konstytucyjny,
  - RPO,
  - Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji.
- rola organizacji pozarządowych (funkcje i zadania)

23. Rzecznik Praw Obywatelskich oraz Rzecznik Praw Dziecka – szczególne instrumenty ochrony praw

- geneza powstania RPO
- charakterystyka urzędu RPO
- charakterystyka urzędu RPD

24. Ochrona praw człowieka w Europie. Europejski Trybunał Praw Człowieka

- geneza powstania ETPC
- skarga do ETPC (charakterystyka)
- postępowanie przed ETPC

25. Ochrona praw człowieka w Polsce – rola instytucji pozarządowych

- zarys historii aktywności organizacji pozarządowych w Polsce po 1918 roku
- charakterystyka funkcjonowania organizacji pozarządowych w RP po 1989 roku
- charakterystyka wybranych organizacji pozarządowych:
  - Amnesty International Poland,
  - Polskiej Akcji Humanitarnej.
- wolontariat (zasady i uwarunkowania)

26. Problem przestrzegania praw i wolności w Polsce

- wybrane postawy:
  - patriotyzm,
  - nacjonalizm,
  - rasizm,
  - szowinizm,
  - seksizm,
  - antysemityzm,
  - ksenofobia,
  - homofobia.
- wybrane przykłady inicjatyw przeciw nietolerancji:
  - Stowarzyszenie „Nigdy Więcej”,
  - Fundacja Forum Dialogu Między Narodami,
  - Fundacja dla Wolności,
  - Integracja,
  - Fundacja „OŚKa”.

27. Obywatel obrońcą praw człowieka

- obrona praw człowieka (charakterystyka)
- przykłady konkretnych rozwiązań:
  - Stowarzyszenie „Nigdy Więcej”,
  - Fundacja Forum Dialogu Między Narodami,
  - Integracja.

4. Przydatne metody i techniki nauczania-uczenia się wiedzy o społeczeństwie

Wiedza o społeczeństwie jest przedmiotem holistycznym („całościowym”), interdyscyplinarnym, integrującym wiadomości z różnych dyscyplin naukowych: m.in. socjologii, psychologii, historii, nauk politycznych i prawnych. Podstawowym celem realizacji procesu nauczania-uczenia się jest przekazanie uczniom spójnego obrazu otaczającej rzeczywistości.

Zgodnie z założeniami, zakresem tematycznym oraz specyfiką przedmiotu, jakim jest wiedza o społeczeństwie, uczeń kończący szkołę ponadgimnazjalną powinien nabyć m.in.:

- umiejętności konstruowania przydatnych mu pism, wniosków, skarg do urzędów oraz organów władz,
- podstawową wiedzę z zakresu praw i obowiązków obywatela RP i UE,
- umiejętność wykorzystania w praktyce posiadanej wiedzy z zakresu praw i obowiązków obywatela RP i UE.

Aby osiągnąć wspomniane wcześniej cele kształcenia i wychowania w ramach przedmiotu „wiedza o społeczeństwie”, niezbędnym staje się doskonalenie zawodowe nauczyciela oraz dobór odpowiednich metod i technik kształcenia i wychowania. Nauczyciel posiada autonomię w planowaniu pracy dydaktycznej, wobec czego powinien odpowiednio dostosować dobór i sposób realizacji zajęć do zespołu uczniowskiego, a także do indywidualnych potrzeb poszczególnych uczniów poprzez zastosowanie odpowiednich metod kształcenia. Wybór właściwej metody zależy bowiem od wielu czynników, m.in.:

- indywidualnego doświadczenia nauczyciela,
- umiejętnego korzystania z pomocy dydaktyki (ogólnej i wiedzy o społeczeństwie),
- wieku uczniów,
- celów i zadań dydaktycznych, które będą realizowane,
- dostępności środków dydaktycznych oraz znajomości zasad nauczania.

Warunki właściwego stosowania metod nauczania-uczenia się można przedstawić w formie trzech zasad:

- zgodności metody z charakterem aktualnie przerabianego materiału,
- zgodności materiału i metody z celami lekcji,
- zgodności materiału, celów i metod z możliwościami poznawczymi uczniów.

Wartość metody nauczania-uczenia się zależy więc od tego, czy i w jakim stopniu wywołuje aktywność, samodzielność i zaangażowanie samych

uczniów. Uczenie się pozostaje tym efektywniejsze, im więcej uczniów uczestniczy „bezpośrednio” w procesie poznawania, dlatego tak popularne są obecnie **metody „aktywizujące”**.

Poniżej przedstawiono kilka wybranych metod i technik pracy z uczniem na lekcjach z wiedzy o społeczeństwie.

Wykład – to jedna z najczęściej stosowanych metod przekazywania przez nauczyciela wiadomości i treści lekcji, przede wszystkim ze względu na możliwość omówienia dużej ilości materiału w relatywnie krótkim czasie. W tej metodzie bardzo ważnym elementem są poszczególne etapy, takie jak:

1. przedstawienie celów wykładu,
2. podanie tematu,
3. omówienie poszczególnych punktów wykładu,
4. podkreślenie i powtórzenie najważniejszych informacji, które powinny być zanotowane przez uczniów.

Stosując go, warto pamiętać o ograniczonym czasie wykładu (do 10-15 minut) oraz aktywizowaniu uczniów w jego trakcie (należy pozwalać na zadawanie pytań i przerywanie).

Burza mózgów – polega na rozwiązaniu określonego problemu przez zebranie jak największej liczby pomysłów (w myśl zasady, że nie ma złych propozycji). Stosując tę metodę, należy pamiętać o odpowiednich etapach pracy, czyli:

1. przedstawieniu problemu w sposób otwarty,
2. zgłaszaniu pomysłów przez uczniów,
3. analizie i ocenie pomysłów,
4. wyborze najlepszego rozwiązania.

Dyskusja – metoda polegająca na wymianie poglądów uczniów (i nauczyciela) na zadany temat. Bardzo istotnym elementem jest dobre zorganizowanie i przeprowadzenie dyskusji, aby uniknąć chaosu. Ważnymi elementami przygotowania dyskusji są:

1. sformułowanie tematu, aby powstały dwa stanowiska lub więcej,
2. przypomnienie niezbędnych informacji do przeprowadzenia dyskusji,
3. ustalenie zasad dyskusji,
4. podsumowanie i określenie jej rezultatów.

Stosując tę metodę, trzeba pamiętać o eliminowaniu czynnika osobistego (personalnych ataków). Brak tu także miejsca na emocjonalne przedstawianie. Efektywność tej metody zależy od odpowiedniego zagajenia, panowania nauczyciela nad dyskusją (kontrola języka, czasu, etc.).

Na zajęciach z wiedzy o społeczeństwie przydatna pozostaje jedna z technik dyskusji – **debata „za i przeciw”**, polegająca na analizie problemu podejmowania decyzji przez zespół uczniowski. Zadaniem uczniów jest przytoczenie takich argumentów, które mogą przekonać przeciwnika w debacie. Wdrażając tę technikę, należy:

- określić temat debaty,
- podzielić klasę na grupy (najczęściej dwie),
- określić czas debaty,
- odnotować wnioski na karcie pracy (może to być tablica, plakat),
- podsumować debatę, czyli wyciągnąć wnioski i dokonać oceny, które argumenty były najbardziej przekonujące.

Analiza przypadku polega na interpretacji określonego, konkretnego przypadku. Jej zaletą pozostaje (często) możliwość wykazania, że pochopnie wydawane sądy mogą być krzywdzące, nieprawdziwe lub nawet kompromitujące. Rolą uczącego pozostaje przygotowanie lub wybór określonego przypadku, postawienie problemów, np. *Kto ponosi odpowiedzialność za dany stan rzeczy? Dlaczego ktoś postąpił w ten właśnie sposób?* etc.

Szczególną formą analizy przypadku pozostaje **metaplan**, którego istota polega na odpowiedzi na trzy pytania:

1. Jak jest aktualnie?

2. Jak być powinno?

3. Dlaczego nie jest tak, jak być powinno?

Wnioski wynikające z analizy

Ta prosta we wdrożeniu propozycja może być wykorzystywana niemal do każdych treści, posiada walor aktywizacji uczniów, a w przypadku odpowiedzi na pierwsze i trzecie pytanie, nie wymaga od uczniów nawet tzw. wiedzy początkowej.

Analiza SWOT polega na analizie przez zespół klasowy zadanego problemu i dokonaniu jego oceny. W metodzie tej należy wykorzystać tabelę pracy:

Mocne strony problemu
(*Strength* – siła)

Słabe strony problemu
(*Weaknesses* – słabość)

Szanse wynikające z mocnych stron
(*Opportunities* – szanse)

Zagrożenia wynikające ze słabych stron
(*Threats* – zagrożenia)

Nauczyciel określa problem, uczniowie zaś skupiają się nad pracą i rozwiązaniem, a następnie dookreślają wspólne rozwiązanie.

Drama stanowi improwizację, która umożliwia przeżycie pewnych problemów oraz poszukiwanie ich rozwiązań. Można tu wyróżnić m.in. formy rozmowy, wywiadu, techniki improwizacyjne – inscenizację, pantomimę, rzeźbę (dwóch uczniów: rzeźbiarz i rzeźba), żywy obraz (uczniowie uchwytyjają najbardziej dramatyczny lub najważniejszy obraz), ćwiczenia w pisaniu i czytaniu (redagowane przez uczniów: list, dziennik czy pamiętnik), techniki manualno-plastyczne (rysunek, przedmiot–znak, kostium).

Przy korzystaniu z tej metody odgrywanie przez uczniów ról może być zaplanowane, może jednak stanowić także zupełne zaskoczenie. Rolą nauczyciela jest postawienie problemu albo pytania, które stanowi pretekst do udzielenia odpowiedzi w postaci dramy. Odpowiedzi na pytanie przygotowywane są w zespołach. Podobnie jak w wielu innych przypadkach ważnym pozostaje podsumowanie całego zadania przez nauczyciela.

Metoda WebQuest jest jedną z nowszych metod pracy dydaktycznej, wykorzystującą możliwości technologii informatycznej. Metoda ta uczy poszukiwać informacji (w różnych źródłach, najczęściej w Internecie), dokonywać ich selekcji, opracowywać je i oceniać ich przydatność. WebQuest aktywizuje ucznia, zmusza do samodzielnej pracy. Może być wykorzystany w procesie nauczania dowolnego przedmiotu i na każdym etapie edukacji. Metoda może być szczególnie przydatna na lekcjach wiedzy o społeczeństwie.

Na strukturę WebQuestu składają się następujące elementy:

1. temat,
2. wprowadzenie,
3. zadania,
4. proces,
5. źródła,
6. ewaluacja.

Temat należy tak sformułować, by był interesujący. Powinien on zaciekać uczniów i zachęcić ich do działania. Trzeba określić jego adresatów oraz autorów.

Wprowadzenie, podobnie jak temat, ma zaciekać uczniów oraz wprowadzić ich w tematykę przygotowywanego projektu. Opis powinien być oryginalny, zachęcający do działania, motywujący. Musi wskazywać na cele i umieścić ich realizację w szerszym kontekście procesu dydaktycznego. We wprowadzeniu można także opisać, jakie powinny być efekty pracy nad projektem (czyli czego uczniowie powinni się nauczyć w trakcie tworzenia projektu), jakie treści programowe będą realizowane (konkretne odniesienie do podstawy programowej).

Zadania dla uczniów powinny być tak sformułowane, aby zaciekawić ucznia. Winny być złożone, stanowić problem do analizy, być kreatywne i wywoływać kreatywność.

W kolejnym elemencie metody, jakim jest **proces**, należy zaprezentować uczniom kroki, jakie trzeba wykonać, aby zrealizować zadanie.

Następny element to **przedstawienie źródeł**, jakie będą potrzebne do wykonania projektu, a **ewaluacja** to opis, które przedsięwzięcia ucznia oraz procesy będą podlegały ocenie.

Zgodnie z podstawą kształcenia ogólnego na IV etapie edukacji co najmniej 10% treści należy realizować za pomocą **metody projektu**, a każdy uczeń powinien uczestniczyć w co najmniej jednym projekcie w ciągu roku nauki. Metoda projektu polega na samodzielnej (bądź grupowej) i aktywnej pracy uczniów przy wykonywaniu określonego przez nauczyciela lub uczniów zadania. Projekt ma często charakter interdyscyplinarny. Nauczyciel określa jego temat i dokonuje podziału na zadania wspólnie z uczniami. Realizując zadanie, należy precyzyjnie określić cele i metody pracy, następnie wyznaczyć terminy wykonania poszczególnych etapów zadania oraz jego całości. Na każdym etapie projektu uczniowie powinni współpracować z nauczycielem (warto zaplanować w tym celu konsultacje). Rezultaty pracy prezentowane są publicznie. Efektem finalnym może być przedstawienie projektu w postaci prezentacji multimedialnej, wystawy, inscenizacji lub (co jest jednak najmniej korzystne) wykładu.

Projekt winien być realizowany etapowo. Można wyróżnić następujące etapy:

1. **Etap wstępny** – zadaniem nauczyciela na tym etapie jest pobudzenie zainteresowania uczniów możliwością udziału w projekcie, poszukiwanie, precyzowanie, weryfikacja i formułowanie tematów (problemów) oraz celów dla poszczególnych zespołów.
2. **Etap przygotowawczy** (organizacyjny) – obejmuje ostateczne określenie tematu, podział zadań w poszczególnych grupach, weryfikację informacji (na najbardziej przydatne, uzupełniające), określenie braków we własnej wiedzy, gromadzenie literatury i środków pomocniczych, etc.
3. **Etap zasadniczy** – polega na gromadzeniu i porządkowaniu materiałów, ocenie i weryfikacji przydatności zgromadzonych materiałów, opracowaniu dokumentacji projektu oraz wstępnej samoocenie wykonanych działań i przygotowanej wersji „prezentacyjnej”.
4. **Etap końcowy** – obejmuje zwykle publiczną prezentację pracy i dyskusję nad wykonanym projektem, analizę wniosków i uwag zgłoszonych w czasie dyskusji oraz ocenę końcową dokonań.

Warto podkreślić, iż autorzy podręcznika *Wiedza o Społeczeństwie* – doceniając znaczenie opisanej metody w procesie kształcenia przedmiotu – zamieścili w nim szereg propozycji poleceń i zadań, które należy wykonać metodą projektu.

5. Procedury sprawdzania osiągnięć uczniów

Jednym z najistotniejszych elementów realizacji założeń programowych są skuteczne metody osiągania celów kształcenia i wychowania. Wiedza o społeczeństwie, jako przedmiot interdyscyplinarny, daje szerokie możliwości oceny ucznia poprzez stosowanie różnorodnych metod.

Ocena szkolna pozostaje ważnym elementem, mającym na celu m.in.:

- podanie informacji zwrotnej dla nauczyciela i ucznia o stanie przyswojonej wiedzy i umiejętności,
- podanie informacji o włożonym wysiłku uczniów,
- podanie informacji dla nauczyciela odnośnie do efektywności kształcenia;
- podanie informacji dla rodziców uczniów,
- wypełnienie wymogów wewnątrzszkolnego systemu oceniania,
- selekcję uczniów względem siebie.

Przedmiotem **oceny wewnątrzszkolnej** powinny być trzy elementy:

- aktualny stan wiedzy i umiejętności ucznia,
- postępy ucznia w trakcie bieżącego roku szkolnego,
- wkład pracy ucznia.

Należy pamiętać, że oceny cząstkowe nie powinny być traktowane jednakowo. W ocenie końcowej trzeba uwzględnić co prawda wszystkie oceny cząstkowe, ale warto uwzględniać je w różnych proporcjach. Pożądane jest więc, by na początku roku szkolnego ustalić priorytety – dobrym rozwiązaniem pozostaje wprowadzenie do przedmiotowego systemu oceniania zamiast średniej arytmetycznej np. tzw. średniej ważonej, wskazującej uczniom na „ważniejsze” i „mniej ważne” oceny. Te pierwsze powinny obejmować zwłaszcza sprawdziany z większej partii materiału czy przygotowywanie projektów edukacyjnych.

Dokonując oceny osiągnięć uczniów, warto wykorzystywać:

■ wypowiedzi ustne:

- odpowiedzi ustne („z miejsca” i „przy tablicy”),
- dyskusje na forum klasy,
- przemówienia,

- debaty (z wykorzystaniem argumentowania, analizy, wnioskowania, komentarza),
  - pracę nad projektem uczniowskim i ocenę jego prezentacji.
- **prace pisemne w klasie:**
- kartkówki – np. do 15 minut, obejmujące wiedzę i umiejętności z zakresu materiału ostatniej lekcji lub z ostatnich kilku zajęć, często niezapowiedziane (zgodnie z zapisem w statucie szkoły),
  - sprawdziany – czas trwania dowolny (zwykle do 40 minut, materiał z kilku lekcji, zapowiedziany z co najmniej tygodniowym wyprzedzeniem i potwierdzony wpisem do dziennika (zgodnie z zapisem w statucie szkoły),
  - prace semestralne – tworzone jako interdyscyplinarne sprawdziany kompetencji, często konstruowane wspólnie z innymi przedmiotami humanistycznymi.
- **prace domowe:**
- analizę źródeł różnego typu,
  - rozwiązywanie ćwiczeń,
  - własną twórczość (np. referaty, przemówienia, wywiady),
  - prowadzenie prac badawczych i opracowanie ich wyników (także z wykorzystaniem technologii informacyjnej),
  - opracowanie zagadnień dotyczących bieżących spraw z różnych sfer społecznych,
  - przygotowanie pod kierunkiem nauczyciela zajęć tematycznych (np. projektów) oraz ćwiczeń.
- **aktywność na lekcji:**
- pracę w grupie (organizację pracy grupy, zaangażowanie, sposób prezentacji, efekty pracy),
  - aktywną pracę indywidualną poprzez prezentację referatów, projektów itp.,
  - udział w konkursach przedmiotowych i projektach, angażujących całą społeczność szkolną.

Nauczyciel, korzystając z powyższych propozycji, powinien uwzględnić konieczność indywidualizacji nauczania, co oznacza, że metody sprawdzania osiągnięć ucznia należy dostosować do jego umiejętności.

Wybierając odpowiednią metodę, trzeba zwrócić uwagę na konieczność indywidualizacji nauczania uczniów z niepełnosprawnością ruchową. Do problemów uczniów z niepełnosprawnością ruchową zaliczamy: słabą koncentrację uwagi, dysharmonię rozwoju, nadpobudliwość, męczliwość, bier-

ność, niekiedy zachowania agresywne i buntownicze, niską lub zbyt wysoką (nieadekwatną) samoocenę, trudności w relacjach społecznych, zaburzenia komunikacyjne, obniżenie nastroju czy występowanie lęków o własne zdrowie i przyszłość.

6. Umiejętności ponadprzedmiotowe

Bardzo ważnym elementem w nauczaniu wiedzy o społeczeństwie są osiągnięcia i umiejętności ponadprzedmiotowe (uzyskiwane w ramach różnych przedmiotów). Zgodnie z zaleceniami podstawy programowej wiedzy o społeczeństwie w planie dydaktycznym uwzględniono następujące umiejętności:

1. Planowanie, organizowanie i ocenianie własnego uczenia się, przyjmowanie coraz większej odpowiedzialności za własną naukę.
2. Skuteczne porozumiewanie się w różnych sytuacjach, prezentacja własnego punktu widzenia i branie pod uwagę poglądów innych ludzi, poprawne posługiwanie się językiem ojczystym, przygotowanie do publicznych wystąpień.
3. Efektywne współdziałanie w zespole i praca w grupie, budowanie więzi międzyludzkich, podejmowanie indywidualnych i grupowych decyzji, skuteczne działanie na gruncie zachowania obowiązujących norm.
4. Rozwiązywanie problemów w sposób twórczy.
5. Poszukiwanie, porządkowanie i wykorzystywanie informacji z różnych źródeł oraz efektywne posługiwanie się technologią informacyjną.
6. Odnoszenie do praktyki zdobytej wiedzy oraz tworzenie potrzebnych doświadczeń i nawyków.
7. Rozwój sprawności umysłowych oraz osobistych zainteresowań.
8. Przystawanie sobie metod i technik negocjacyjnego rozwiązywania konfliktów.